

TEKEL'İN ÖZELLEŞTİRİLMESİNİN ARDINDAN TÜTÜN ÜRETİMİ: BAFRA ÖRNEĞİ

Melda YAMAN ÖZTÜRK*
Özgün AKDURAN**

GİRİŞ

2000'li yıllar Türkiye'nin iktisadi ve toplumsal yapısında önemli dönüşümlere tanıklık etti. Türkiye tarihinde 1980'lerde başlayan dönüşüm, 2001 krizinin ardından gelen sermayenin yeniden yapılanma süreciyle yeni bir aşamaya girerek, 2009'a dek sürdü.

Yaşanan dönüşümün önemli bir yanını özelleştirmeler oluşturuyor. 2000'ler boyunca Türk Telekom, TÜPRAŞ gibi dev devlet işletmelerinin özelleştirilmesini 'izledik'. Sürecin bir başka yanında ise tarımsal yapılarda yaşanan dönüşüm duruyor. Daha düne kadar tarımda kendine yeter bir ülke olan Türkiye'de bugün devlet tarıma desteğini kesmiş, küçük üretime dayalı tarım bitme noktasına yaklaşmış durumda.

TEKEL'in özelleştirilmesi ve tütün üretiminin gerilemesi ise yukarıda belirtilen iki can alıcı gelişmenin tam kesişiminde yer alıyor. 2008 tarihinde özelleştirilmesi tamamlanan TEKEL, istihdam ölçeği ve tarımsal ürün olan tütüne dayanması bakımından Türkiye'de sanayi ile tarım arasında bir köprü işlevi taşımaktaydı. TEKEL'in özelleştirilmesi TEKEL işçileriyle birlikte tütün yetiştiricilerini de çok olumsuz etkiledi.¹

TEKEL'in özelleştirilmesinin tarıma ve tütün üreticilerinin hayatlarına etkisini yerinde görebilmek amacıyla 2009 Ağustos'unda Bafra yöresinde tütün ekimi ya-

* Ondokuz Mayıs Ün.

** İstanbul Ün.

1 TEKEL işçilerinin 2009 Aralık - 2010 Mart tarihleri arasında Ankara'da 4-C kapsamına alınmaya ve güvencesiz çalışmaya karşı verdikleri mücadele Türkiye İşçi Sınıfı tarihinde önemli bir dönemece oluşturmaktadır.

pan çiftçilerle görüştük. Görüşmelerimiz Bafra'da tütün ekiminin az da olsa sürmekte olduğu köylerden biri olan Elifli Köyü'nün 70 haneli Erikli Mahallesi'nde gerçekleşti. Erikli, 1912 yılında Priştine'den göçen Arnavutların yaşadığı mahalle. Her ailenin toprağı var ve aile tarımı yapıyor. Aile üyeleri ücretsiz aile işçisi olarak tütün tarlalarında çalışıyor. Ancak beş altı sene öncesine kadar hemen her hane tütün ektiği mahallede 2009 itibariyle tütün eken on hane kalmış durumda.

Köylülerle görüşmelerimiz sonunda TEKEL'in özelleştirilmesi ile tütün ekiminin çok azaldığını bulguladık. Devletin tütüne verdiği desteğı aşamalı olarak çekmesiyle gerileyen tütün üretimi 2009 yılında durma noktasına gelmiş. Bu noktada 2009 tarihi önemli çünkü devlet 2009 itibariyle köylüyle alım sözleşmesini durdurmuş bulunuyor. Artık çiftçilerin büyük çoğunluğu tütün ekmeyi bırakmış. Bafra'nın bir başka köyü olan Tütüncüler köyünde de görüşme yaptık. Ne ironiktir ki adını tütün eken çiftçilerden alan 250 nüfuslu köyde bugün sadece iki aile tütün ekmeye devam ediyor.²

Devletin tütün alımını durdurmasıyla yöredeki tüccarlar tek alıcı haline gelecek satın alınacak tütünün miktarını ve fiyatını belirlemeye başlamışlar. Bu gelişme ışığında ailelerin tütünden kazandıkları parayla geçinmeleri olanaklı görünmüyor. 'Tütün para etmediğı' için de çiftçiler ek finans kaynaklarına ihtiyaç duymaktalar. Tam da bu noktada, Denizbank tütün üreticisinin ihtiyaç duyduğu krediyi sağlayan başlıca kurum olarak belirmiş durumda. Tütün alım satımı yapan tüccarla işbirliğı içinde olan Denizbank tarım kredisi ile tütün üreticisini sermayeye bağımlı hale getiriyor. Çiftçinin aldığı krediye karşılık gösterebileceğı bir kaç teminat var: Tütün ekim sözleşmesi, varsa traktörü ve de toprağı. Bu ilişki ağı, yakın bir gelecekte küçük köylünün elinde olan toprakların el değıştirerek büyük sermayeye geçeceğinin ve kapitalist çiftlikler haline geçeceğinin habercisi gibi duruyor.

Tütün üretiminde devlet desteğinin ortadan kalkması, TEKEL'in özelleştirilmesi ve üstüne üstlük çok eziyetli olan tütünün bir de çok düşük fiyata gitmesiyle pek çok üretici tütünü bırakıp büyük kentlere göçmüş. Başka çaresi kalmayan aileler de büyük kentlere göç etmeye hazırlanıyor.

Bu toplumsal dönüşümün tam merkezinde yine çok emek gerektiren tütün işini götüren kadınlar yer alıyorlar: Tohumun toprağı ekilmesi ile yapraklarının toplanması, dizilmesi ve kurutulması aşamalarında asıl olarak kadın emeğı var. Ayrıca, giderek azalan gelirle ev içindeki işleri 'çekip çevirenler' de yine kadınlar.

2 2010 yılı itibariyle o iki aile de tütünü bırakmış; demek ki Tütüncüler köyünde tütün ekimi sona ermiş.

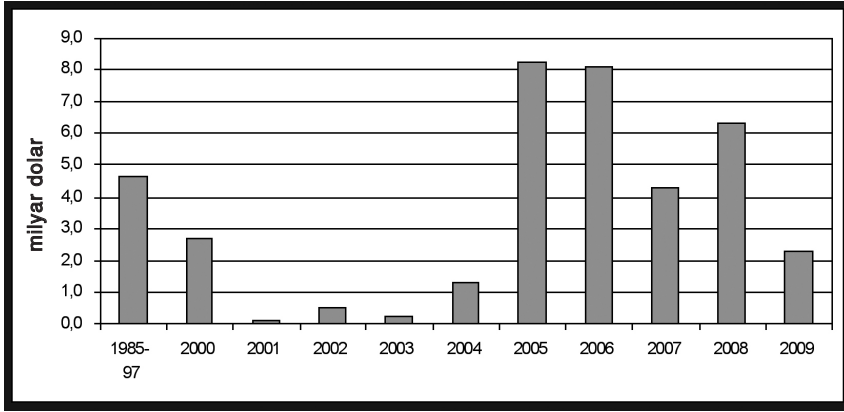
TEKEL'in Özelleştirilmesi

2008 yılında özelleştirilmesi tamamlanan TEKEL Türkiye'nin en önemli kamu kuruluşlarından biri olma özelliği taşıyordu. Sanayi yatırımları, tarımsal destekleri ve yarattığı istihdam ile en büyük kuruluşlardan biri idi.³ TEKEL'in özelleştirilmesini, özelleştirmeler ve yabancı sermaye yatırımlarında 2000'lerde gerçekleşen ivmelenme sürecinin bir ürünü olarak görmek gerekiyor.

Türkiye'de 2000'lerde yaşanan dönüşümü otuz yıl önce başlayan yeniden yapılanma sürecinin bir devamı olarak niteleyebiliriz. 1980 sonrasında hayata geçen 'neo-liberal' politikalar eşliğinde finans ve sermaye hareketleri serbestleştirildiği gibi, emek süreçleri baskılanmış, daha önce devlet elinde olan pek çok üretim ve hizmet sermayenin değerlendirme alanı haline getirilmiştir.

2000'li yıllar 1980 sonrasıyla bir süreklilik arzettiği gibi, sermayenin uluslararasılaşmasının ulaştığı aşama, doğrudan yabancı yatırımların büyüklüğü ve özelleştirmelerin hacmi bakımından önceki dönemden ayrılmaktadır. Grafik 1'den görüleceği üzere, 1986-2009 döneminde tamamlanan özelleştirmelerin nicelik bakımından yüzde 90'ı 2000 sonrasında gerçekleştirilmiştir (Yaman Öztürk, 2010).

Grafik 1: Türkiye'de Özelleştirmeler (1986-2009)

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2010 verilerinden oluşturulmuştur

3 Fatma Doğruel ve A.Suut Doğruel 2000 yılının başında yayımlanan Osmanlı'dan Günümüze TEKEL kitabının giriş bölümüne şöyle başlıyorlar: "TEKEL günümüzde bir ekonomik kuruluş olarak, gayrisafi milli hasılaya yarattığı katma değer, hazineye sağladığı vergi ve fon gelirleri ve gerçekleştirdiği bütün ihracatı yoluyla döviz kazançlarına yaptığı katkı ile ülkenin önde gelen sayılı kurumlarından biridir. Ayrıca ticari bir işletme olarak, satış hasılatı, istihdam kapasitesi, aktif varlıkları, katma değeri ve ihracatı ile 500 büyük firma sıralamasında hep en ön sıralarda yer almaktadır" (Doğruel ve Doğruel, 2000: 16).

Özelleştirmeler doğrudan yabancı yatırımların da önemli bir bölümü oluşturuyor. Örneğin, 2008'de Türkiye'ye 10.6 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım girmiş; bunun yüzde 25'ini özelleştirmeler oluşturmakta: Ereğli Demir Çelik'in yüzde 11.3 hissesini alan Arcelor-Mittal firması 0.96 milyar dolar, Tekel Sigara'yı alan British Amerikan Tobacco firması ise 1.8 milyar dolar veriyor.⁴

Bu dönüşümü TEKEL ve tütün üretimi üzerinden de izleyebiliriz. Dışa yönelik birikim sürecine geçişle birlikte ithalat yasağı kaldırılan ürünlerden biri de bir tütün ürünüdür: 1984 yılında sigara ithalat yasağı kaldırılmıştır. Yabancı sigaralarının yeni tadları beraberinde getirmesi ile TEKEL kendi sigara harman formüllerinde yeniliğe giderek, ürettiği sigaraların içeriğinde belli miktarlarda Amerikan kökenli Virginia tütünü kullanmaya başlamıştır. Bu uygulama 1989 yılında tütün ithalinin serbestleştirilmesi ile olanaklı hale gelmiştir. 1990'larda yabancı sigaralar ülke içinde üretilmeye başlamış; yabancı sigara firmaları kendi sigara fabrikalarını kurmuştur.

Bu koşullar altında TEKEL'in 1994 itibariyle sigara pazarındaki satış payı gerilemeye başlamıştır. Aynı yıl tütün alımına da kota getirilmiştir. Bu tarihe kadar TEKEL üretilen bütün tütünü almakta idi. Tütün üreticisi ürününü satamama kaygısı taşımadan, devlet güvencesi altında üretimini sürdürüyordu. Kota uygulaması ile üreticiler alım garantisi veren devlet güvencesini yitirmeye başlamıştır.

2000'li yıllarda devletin tütün üretimine verdiği destek aşamalı olarak kaldırılmıştır. 2002'de 4733 sayılı yasa ile TEKEL destekleme alımlarına son verdi. Böylece TEKEL 1961 yılından bu yana sürdürdüğü tütün üreticisinin desteklenmesi işlevini 2002 yılında sonlandırmış oldu.⁵ Bundan sonra TEKEL tütün üreticilerinin ürünlerinin alım satımında yazılı sözleşme uygulaması başlatmıştır. Bu uygulama tütün üretiminde büyük bir düşüşe yol açmıştır: 2002-2008 arasındaki altı yılda ülke genelinde ekici sayısında yüzde 62, tütün üretiminde ise yüzde 47.7 oranında bir azalma saptanmıştır (Tütün Eksperleri Derneği, Yönetim Kurulu, 2009: 13).

TEKEL 2001 krizi sonrası IMF'ye verilen niyet mektubunun hemen ardından 2001 yılı Şubat ayında özelleştirme kapsamına dahil edilmiştir. 3 Ocak 2002 ta-

4 Tekel Sigara Fabrikaları ihalesini kazanan İngiliz British American Tobacco (BAT) firmasının ödediği toplam 1.8 milyar dolarlık tutarın 611 milyon dolarlık kısmı ödemeler dengesi istatistiklerine uluslararası doğrudan yatırım, 1.2 milyar dolarlık kısmı ise kredi olarak yansımıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2009 : 14).

5 Bakanlar Kurulu Ocak 1961 yılında yürürlüğe giren 'Ekici Tütünleri Satış Piyasalarının Desteklenmesine Dair Kanun' başlıklı 196 sayılı yasaya dayanarak her yıl aldığı kararla tütün üreticisinin desteklenmesi için alım yapma işini TEKEL'e vermişti (Doğruel ve Doğruel, 2000:197).

rihinde yürürlüğe giren Tütün Yasası bu sürecin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Yasa ile tütün sektörünün serbestleştirilmesi, tütün için destekleme alımlarının giderek kaldırılması ve TEKEL'in varlıklarının satışı olanaklı hale getirilmiş; TAPDK (Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu ve Kurulu) kurulmuştur.

Diğer pek çok 'Düzenleme Kurulu'nun işleyişinde olduğu gibi TAPDK'nın kurulması ile de tütün ve sigara piyasasındaki karar mekanizmaları merkezi bürokrasiden teknokratik ortamlara bırakılmış olmaktadır (İslamoğlu, 2002: 24). Bu haliyle tütün piyasasındaki aktörler (ekiciler, işçiler, tütün eksperleri, tüketiciler...) hem karar süreçlerinden dışlanmakta, hem de mağduru oldukları kararların sonuçlarına ilişkin hesap sorma hakları sınırlanmış olmaktadır.

TEKEL'in Özelleştirilmesinin Tütün Üretimine Etkisi

Bafra'da tütün üretimi

Samsun Karadeniz bölgesinde en çok tütün üretilen yerleşim yeri. 1980 yılında Karadeniz bölgesinde tütün üretimi yapan yaklaşık 109 bin ailenin 51 bini yani, yüzde 47'si Samsun merkez, ilçe ve köylerde yaşıyordu. Bafra, aynı dönemde, 136 köy, 21 binden fazla üretici ile Samsun'un en çok tütün üreten ilçesi idi.

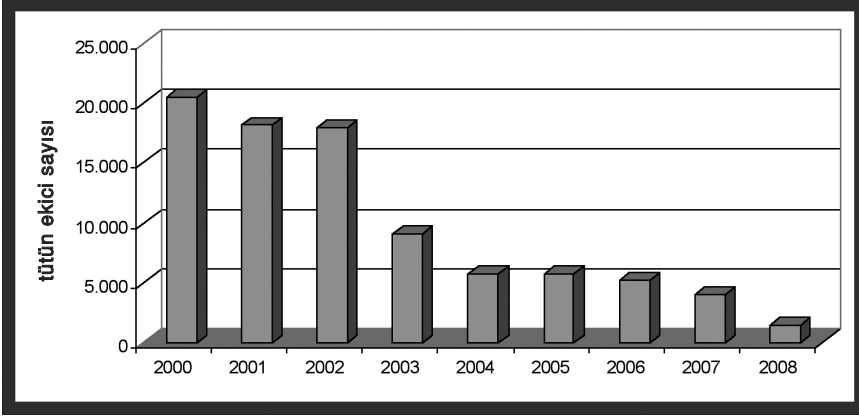
2000'lere gelindiğinde tütün üreten aile sayısı 20 bin olmuş. 2000'ler boyunca tütün eken hane sayısı giderek düşmüş. 2002 yılında tütün alım desteğinin kaldırılması tütün üreten hane sayısının daha da düşmesine yol açmış. TEKEL'in destek alımlarını sonlandırması çiftçiyi güvencesiz bırakmış ve tütün üreticisi aile sayısını yarıya düşürmüştür. 2008'de sadece 1490 aile tütün ekmeyi sürdürmüş (bkz: Grafik 2). 2009 itibarıyla Samsun merkezde tütün ekiminin bittiğini, Bafra'da da ise çok azalmış olduğunu söyleyebiliriz. Bugün bir kaç köyde sınırlı sayıda aile tütün üretimine devam ediyor. Bafra'nın tütün üretimi yapan köylerinden olan ve adını tütün üreticiliğinden alan Tütüncüler köyünde bugün sadece iki aile tütün ekmektedir.

2008'de TEKEL özelleştirilmesinin tamamlanmasıyla TTA (Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.) adını almıştır. TTA 2009 yılı için çiftçiyile alım sözleşmesi yapmamıştır. Böylece 2009 itibarıyla tüccarlar Bafra'da ve Türkiye'nin bütün yörelerinde ilk defa tek alıcı konumuna gelmiştir.

1980'lerde başlayan ve TEKEL'in özelleştirilmesiyle doruk noktasına ulaşan bu süreçte tütün Bafralı tütün üreticilerinin çoğunun hayatından çıkmış durumdadır. Tütün ekiminin azalması köylüyü başlıca gelir kaynağından mahrum etmekte, çiftçilerin bir bölümünü başka şehirlere göç etmek zorunda bırakmaktadır. Eki-

mi sürdürülen tarlalarda hasat, tütüne harcanan emeğin karşılığını vermekten çok uzaktır. Yöre insanına büyük bir istihdam olanağı yaratan TEKEL'in özelleştirilmesi de iş alanını çok daraltmıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda Bafra köylerinde işsizliğin ve yoksulluğun arttığı görülmektedir.

Grafik 2: Bafra'da tütün eken aile sayısının yıllara göre değişimi (2000-2008)

Kaynak: Samsun Yaprak Tütün İşletme Müdürlüğü verilerinden (2009) oluşturulmuştur.

Bu gelişmelere rağmen hala tütün ekimine devam etmek isteyen çiftçiler, tüccarlardan senet karşılığı borç almak veya tüccarların aracılığı ile banka kredisi kullanmak durumunda kalmaktadırlar. Ayrıca TEKEL özelleştirmesi neticesinde sonlanan tütün alımı, üreticiyi tüccarın önerdiği düşük fiyatlara mahkûm etmektedir. Sonuç olarak tütün piyasasındaki verili toplumsal ilişkiler çerçevesinde bakıldığında tüccar ve finansal sermayenin ortaklığında oluşan bir hat vardır ve çiftçilerin dağınık ve örgütsüz yapısı karşısında, sektöre dair gelişmeler sermaye lehine sonuçlanmaktadır.

Tütün, ekimi, toplanması, dizilmesi, kurutulması, her bir aşaması güçlükler taşıyan bir ürün. Bahar aylarında dikimden, sonbahara son yaprakların toplanmasına uzanan uzun bir çalışma dönemi gerektiriyor. Köylerde hane halkının, 10 yaşındaki çocuklardan 75 yaşında dedeye, hemen hemen hepsi, bu aşamalardan bir ya da bir kaçında çalışıyor. Bununla birlikte, asıl işi kadınlar üstleniyor: Kadınlar ve genç kızlar bütün aşamalarda yer alırken, erkekler, yaşlılar ve çocuklar genellikle tütün diziminde yardımcı oluyor. Özellikle tütün kırma işinin (tütün toplamaya 'kırma' deniyor) 'kadın işi' olduğu kabul ediliyor. Ayrıca, kadınların daha düzgün tütün dizdiği de söyleniyor. Örneğin, görüştüğümüz Fahri Büyük tütünün kadın işi olduğunu söyledi:

"Kız çocuğu olanlar tütüne yönelir kesin; kızlar daha çok çalışır, çok daha beceriklidir. Kızı olan tütünü daha iyi yapar; kızlar çok daha hızlılar."

2000'lerde tütün ekimini kolaylaştıran iki gelişme yaşanmış: Tütün üretimine iki makine girmiş. Önce tütün dikme makinası üretilmiş; bir kaç sene sonra da tütün dizme makinası kullanılmaya başlanmış. Çiftçiler başlarda makine kullanımına direnseler de, zamanla her iki makine de tütün üretiminde yer etmiş. Makineli tarım başta kadınlar olmak üzere tütün üreticisinin işini kolaylaştırırsa da tütün üreticiliğini tetikleyecek denli etkili değil.

Tütün Üretiminin Azalması ve Hane Halklarına Etkisi

Tütün bir sanayi girdisi ve sanayide işlenmeden kullanılabilecek bir ürün değil. Üretimi, tütünün işlenmesine ve sigara üretimine dolaysızca bağlı. Pazarlanması belirli ticaret ilişkilerini ve ağlarını gerektiriyor. Dolayısıyla küçük üreticiliğe dayalı çiftçinin tütün üretimini sürdürmesi ve tütünle geçimi sağlayabilmesi, alım garantisi, destekleme alımları, farklı üretim destekleri gibi belirli koşulları gerekli kılıyor. Ayrıca, tütün yetiştirmesi çok zahmetli bir ürün. Üretici harcadığı emeğin karşılığını aldıkça tütün üretmeye devam edebilir.

TEKEL çiftçiye bütün bu destekleri vererek Türkiye'de tütün üretiminin yıllarca sürmesini sağlamış. Böylece küçük üreticiliği de korumuş. Yaprak tütün işleme atölyeleri ve sigara fabrikaları ile sanayi istihdamı yaratmasının yanında, bir yandan tütün üretimini desteklemiş, öbür yandan denetim altında tutmuş. Çiftçiler ürünün ellerinde kalacağından endişe etmeden, emeklerinin karşılığını alacaklarından emin, TEKEL'e ve devlete duydukları güvenle, yıllarca tütün yetiştirmiş. Tütün ekmeyi sürdüren köylülerden biri olan Cafer Varlı,

"Eskiden üretim devlet tasarrufunda ve garantisinde idi; yağmur da yağsa, ürün kötü de çıksa sorun olmazdı, devlet alım garantisi verirdi. Şimdi her şeyi piyasa belirliyor" diyor.

Destekleme alımlarının azaltılması ve sonra kaldırılması; kota uygulaması; TEKEL'in özelleştirme kapsamına alınması ve nihayet bütünüyle özelleştirilmesiyle devletin tütün üretiminde belirleyiciliği, koruması ve desteği ortadan kalkmış oldu. 2008 itibarıyla TEKEL tütün alımını da sonlandırdı; 2009'da tütün alma yetkisi yok. Tütün alımı tamamiyle tüccarlara bırakılmış durumda. Çiftçiler bir sene öncesinde tüccarla yaptıkları sözleşmede beyan ettikleri ürünün hepsini satamayacağından; tüccarın verdiği fiyatın düşeceğinden endişe duyuyorlar.

Tütün üretimi bitiyor. Tütün ekimini neden bıraktıklarını sorduğumuz çiftçiler, "devletin desteğini çekmesi" ve/veya "tüccarın tütüne düşük fiyat vermesi yüzünden" yanıtını veriyorlar. "Eskiden tütün parasıyla kızın bileziği, oğlanın düğünü yapılırdı; şimdi hiçbirini mümkün değil" diyorlar. Fahri Büyük üç sene önce tütün

ekmeyi bırakmış. Tütünü bırakmasının nedeni devlet desteğinin kaldırılması:

“Devlet desteği kesti, tütünü bıraktırıyolar. Ama öyle hemen kesmiyorlar; yoksa insanlar ayağa kalkar, başkaldırırdı. Yavaş yavaş sindiriyorlar. Aileler küçüldü, tütünde çalışacak kimse kalmıyor. Toplu olarak yapılabilecek iş tütün. Biz ayrı ev kurduk şimdi, ben ve karım çalışırız ama çocuklar küçük, nasıl yapalım.”

Fahri Büyük şimdi Bafra’da halde çalışıyor. Şimdiki işinden çok para kazanmadığını ama ailesi için kendini feda ettiğini, en azından onları tütünün zahmetinden kurtardığını anlatıyor. Ailede tek ücretli çalışan kendisi olmasına rağmen tütün ettikleri zaman elde ettiklerinin aynısını kazandığını söylüyor.

“Bir ben çalışıyorum yine aynı parayı alıyorum. Bir memur 1.5 milyarla zor geçiyor. Dört kişilik bir aile en fazla 600-700 kilo tütün yapabilir, 5 milyar alır anca. 2 milyarı masraf, geriye kalan 3 milyarla mı geçinsin bütün yıl? Ben şimdi boğaz tokluğuna çalışıyorum ama tütünden daha rahatım.”

Köyde bazı hanelerde kızlar evlendirilmiş, oğlanlar da Bafra’da ya da Samsun’da ücretli işe girmiş; evde sadece yaşlı anne ve baba kalmış. Onların da çoğu tütünle uğraşmıyor. Ayrıca, Bağkur’lu olmak bir gelir kaynağı yarattığından tütünün bırakılmasında bir neden olarak beliriyor. Örneğin Tütüncüler köyünde kalan aileler ya TEKEL’den işçi emeklisi ya da çiftçilik yaparak Bağkur’lu olmuş. Görüştüğümüz aile de Bağkurluydu ve emeklilik geliri gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyordu. Oğullarından birini okutmuşlar; tütün devam ederken yazları gelir köyde çalışmış. 2000’lerden itibaren tütün epey azalmış. 2005’te öbür oğlu ile kızı da Samsun’da işe girince tütünü tamamen bırakmışlar. Çünkü Zümrüt Hanım’ın dediği gibi tütün ekimine devam edebilmek için “evin tayfası olmalı!”

Bütün zahmetine ve buna karşılık para etmemesine rağmen tütün ekmeye mecbur olan aileler var. Tütün ekimini sürdüren hanelerin çoğunun tütün dışında başka bir geliri yok. Bağkurlu olan bir kaç aile dışında sosyal güvenceleri bulunmuyor. Tütün yerine alternatif bir ürün üretme olanağı da yok. Bafra yöresinde topraklar tütün için ideal olmakla birlikte, başka bir ürün üretmeye pek elverişli değil; çünkü su yok. Tütünün yanında sadece mısır ve lahana ekiliyor ki onlar da fazla para etmiyor. Dolayısıyla, tütün ekmeyi sürdürmenin tek nedeni çiftçinin başka çaresinin olmaması.

Tütün üretimini bırakıp ücretli işe girmek iş olanaklarının çok kısıtlı olduğu olduğu Bafra ve çevresinde neredeyse olanaksız. Bu durumda görünen tek alternatif şehirlere göç. Bugünkü Türkiye’nin ve şehirlerin koşullarında göç insanlara iş ve yemek vaatmetmekten epey uzak durumda. Köylüler göçün güç olduğunu, topraklarından ve köylerinden ayrılmak istemediklerini ama başka çarelerinin kal-

madığını anlatıyorlar. Örneğin, iki küçük kızıyla tütün ekimini hiç ara vermeden yıllardır sürdüren Rabia ve Ramazan Yavuz gelirlerinin çocukların ilkökul masraflarına bile yetmediğini söylüyorlar. Durumları sıkışınca kışın bankadan 1000 TL kredi almışlar ancak geri ödemede epey zorlanmışlar. Tütün değerlendirilmezse tek çarelerinin göç olduğunu söylüyorlar:

“Tütün çok ucuza giderse bırakacağız; biraz para ederse ne yapalım bütün zorluğuna rağmen ekeceğiz yine. Köyün yarısı boşaldı. Tütünü bırakırsak başka çare arayacağız; göç etmeyi istemiyoruz, iki küçük çocukla ne yaparız büyük şehirde... ama ne yaparız bilmiyorum.”

Görünen o ki önümüzdeki süreçte köyden kente göç artarak sürecek. Doku-zuncu Kalkınma Planı'nda öngörüldüğü üzere kırsal nüfus azalacak; mevcut fiziki ve sosyal altyapı ile kentlerin sunduğu istihdam olanağı yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısını karşılamakta yetersiz kalacak (DPT, 2006: 46).

Sonuç Yerine: Tarımsal Üretimde Muhtemel Gelecek

Elifli köyünde yaptığımız araştırma boyunca devletin tarıma desteğini çekmesi ve TEKEL'in özelleştirilmesi sürecinin çiftçilerin hayatını alt üst ettiğini gözlemledik. Tütün ekiminin sonuna yaklaşıldığını; başka bir ürün ekimine olanak tanımayan topraklarda köylünün en yoksul kesimlerinin bütün olumsuzluklara rağmen tütün ekmeye devam etmek zorunda kaldığını; tütüne devam edemeyenlerin tek alternatifinin kente göç olduğunu ve büyük kentlere göçün gerçekleşmekte olduğunu saptadık.

Kente göç küresel kriz koşulları ve verili işsizlik düzeyi ile birlikte düşünüldüğünde ortaya daha olumsuz bir tablo çıkmaktadır. Köylünün kentte ayakta kalabilmesi için, elindeki tek varlığı olan geride bıraktığı toprağını elden çıkarması kaçınılmaz olacaktır. Önümüzdeki uzun dönemde kırdaki toprakların el değiştireceğini, tarımsal alanlarda mülkiyetin belirli ellerde yoğunlaşacağını öngörebiliriz.

Toprakta mülkiyet değişikliğinin olacağını bir işareti de tütün üreticisi – tütün alan, makine satan tüccar- kredi veren kurum –Bafra'da Denizbank- ilişkisinde görüyoruz. Tütünü satıl alan tüccar aynı zamanda çiftçiye makine satıyor. Makinenin parasını ürün parasından düşüyor. Makine dolayısıyla üretici ile tüccar arasındaki para ilişkisi derinleşiyor ve üretici giderek tüccara bağımlı hale geliyor. Denizbank Tarım Kredisi yoluyla çiftçinin nakit para ihtiyacını karşılayan kurum haline gelmiş. Denizbank'ın kredi sisteminde tüccarın da önemli bir rolü bulunuyor. Tüccar ürünün sanayiye ya da yurtdışına satışına aracılık etmekle kalmıyor, kredi ilişkisinde de aracı işlevini görüyor. Bankanın çiftçiye verdiği kredinin

teminatlarından biri de çiftçinin tüccarla yapmış olduğu tütün sözleşmesi. Ayrıca, tüccar çiftçiye ürün karşılığında taksitlendirerek yaptığı ödemeyi de Denizbank'a yatırıyor.

Denizbank ve tüccar işbirliği ile çiftçiye yönelik kredi sistemi ise bölge genelinde yaşanması muhtemel bir gelişmenin ipuçlarını taşır gibi görünüyor. Çiftçi aldığı kredileri ödemekte zorlandığında varsa traktörünü ve nihayet toprağını elden çıkarmak zorunda kalabilir. Henüz topraklarda eldeleştirme yaşanmamış olsa da tütün ekiminin sonlanması, dışa göç ve kredi ilişkisi yakın bir gelecekte toprakta büyük kapitalist çiftliklerin kurulacağını sinyallerini veriyor.

KAYNAKÇA

- Hazine Müsteşarlığı (2002), 18 Ocak 2002 Tarihli Niyet Mektubu, çevrimiçi:
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/niyet/nm0402/mektup_tr.pdf(26 Eylül 2009 tarihinde alındı).
- Doğruel F. ve Doğruel A.S. (2000), Osmanlı'dan Günümüze TEKEL, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul
- DPT (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Hazine Müsteşarlığı (2009), Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu 2008
- İslamoğlu Huricihan (2002). "Yeni Düzenlemeler ve Ekonomi Politik: IMF Kaynaklı Kurumsal Reformlar ve Tütün Yasası", Birikim, Sayı 158, Haziran, s.20-27.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (2010), Türkiye'de Yıllar İtibariyle Özelleştirme
- Tütün Eksperleri Derneği Yönetim Kurulu (2009), "Türkiye'de Yaprak Tütün ile Sigara Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri", Tütün Eksperleri Derneği Bülteni, Sayı: 81, s.12-17.
- Yaman Öztürk M. (2010), The Impact of the Global Crisis on the Accumulation Process in Turkey: Rethinking the Capitalist Crisis in the Context of Late Development, Historical Materialism New York Konferansında sunulan tebliğ.

